

UOT 37.

MƏKTƏB VƏ PEDAQOJİ FİKİR TARİXİ

İradə Böyükəğa qızı Əmirəliyeva
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun aparıcı elmi işçisi

NİKOLAY ALEKSANDROVIÇ DOBROLYUBOV QADIN TƏHSİLİ VƏ TƏRBİYƏSİ HAQQINDA

Ирада Бююкага гызы Амиралиева
доктор философии по педагогике
ведущий научный сотрудник Института Образования
Азербайджанской Республики

45

НИКОЛАЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ ДОБРОЛЮБОВ О ЖЕНСКОМ ОБРАЗОВАНИИ И ВОСПИТАНИИ

İradə Boyukəğa Əmirəliyeva
doctor of philosophy in pedagogy
leading scientific worker at the
Institute of Education of the Republic of Azerbaijan

NIKOLAI ALEKSANDROVICH DOBROLUBOV ON WOMEN'S EDUCATION AND UPBRINGING

Xülasə. N.A. Dobrolyubov şəxsiyyətin təşəkkül tapıb formalaşmasında həm tərbiyənin, həm də təhsilin və təlimin böyük rolunu dənə-dənə qeyd edirdi. O, qızların ailədə tərbiyə olunmasına ciddi diqqət yetirilməsini məsləhət bilirdi. Hətta təlimin müvəffəqiyyətini də ailə ilə bağlayırdı. Qızların təlim və tərbiyəsində ailə və məktəbin mühüm rol oynadığını, onların bu istiqamətdə fəaliyyətlərinin bir-birini izlədiyini, birinin digərindən fədakarlıq tələb etdiyini vurğulayırdı. Qızların məktəbdə təhsilə cəlb edilməsini məqsəduyğun hesab etməklə yanaşı, təlimin düzgün təşkilini tələb edirdi.

Açar sözlər: qadın təhsili, qadın tərbiyəsi, qız məktəbi, qızların ailə tərbiyəsi, ictimai tərbiyə

Резюме. N.A. Добролюбов неоднократно отмечал большую роль воспитания и образования в становлении личности. Он советовал обращать серьезное внимание на воспитание девочек в семье. Даже успех обучения он связывал с семьей. Он подчеркивал, что семья и школа играют важную роль в образовании и воспитании девочек, при этом наблюдая за деятельностью друг друга, и требуя самоотверженности друг от друга в этом русле. Считаая целесообразным привлечение девочек к школьному образованию, он также требовал надлежащей организации обучения.

Ключевые слова: женское образование, женское воспитание, школа для девочек, семейное воспитание девочек, общественное воспитание.

Summary. N.A. Dobrolyubov repeatedly noted the big role of upbringing and education in the formation of the personality. He advised to pay serious attention to the upbringing of girls in the family. Even the success of the education he associated with the family. He noted that the family and the school play an important role in the education and upbringing of girls, while watching each other's activities and demanding dedication from each other in this field. Along with considering rationality of involvement of girls in school, he also demanded proper organization of education.

Keywords: female education, female upbringing, school for girls, family upbringing of girls, public education.

Cəmi 25 il ömür sürmüş N.A. Dobrolyubov (1836-1861) görkəmli tənqidçi, publisist və pedaqoq idi. Onun ictimai-siyasi sahədə, fəlsəfə və pedaqoji aspektdə təhsil sahəsində fikirləri vardır. Dobrolyubov tərbiyənin idealına, vətənpərvərlik tərbibiyəsinə, tərbiyədə nüfuzun roluna, uşaq təbiəti və xarakterin təşəkkülünə, təhsilənlərin itaət etməsinə, fiziki tərbiyyəyə, əqli təhsilin məzmununa, xalqın maarifləndirilməsinə, təlimin prinsiplərinə, qadın tərbibiyəsinə, məktəb dərslərlərinə də dərslərlərinə, uşaqların tərbiyyəçilərinə və s., eyni zamanda yalançı vətənpərvərliyə, gec başa düşən şagirdlərə dair qiymətli fikirlər söyləmişdir.

Bu məqaləni yazmaqda məqsədində Nikolay Aleksandroviç Dobrolyubovun qadın təhsil və tərbiyyəsi ilə bağlı qənaətlərini diqqət mərkəzinə gətirməkdir.

Qızların, qadınların tərbiyyəsi, onların təlimi, ictimai həyatla cəlb edilməsinin vacibliyi bir çox pedaqoqların, filosofların, psixoloqların, müəfəkkirlərinin, şair və yazıçıların, dövlət xadimlərinin əsərlərində özünə yer almışdır. Hələ vaxtilə Nizami Gəncəvi növbəti qızların tərbiyyəsinə öz münasibətini bildirir, onların təhsilə cəlb edilməsinin vacib hesab edir, üstəlik oğlanlarla qızların birgə təhsil almasını mümkün və zəruri sayır. "Leyli və Məcnun" poeması bu barədə aydın təsvi verir. Məhəmməd Füzulinin "Leyli və Məcnun" poemasına anası Leyliyə nəsihət verir, onun tərbiyyəsi qayğısına qalır:

"Key xun! Nədir bu göftülərlər?
Qılmaq sönsə tənə eybular?
Nəyçün özünə ziyan edirsən?
Yaxşı adını yaman edirsən?
Nəyçün sənə tənə edə bədgü?
Namusuna lənə qıymıdır bu?
Nazik bədən ilə bərgi-gülsən,
Əmma na deyim ikən yünülənsən!
Lələ kimi sənə lütf pöxdür,
Əmma na deyim, üzün açıqdür.
Təmkini cünunə qılma təbdi!
Qızsən, ucuz olma, qədrini bil!
Har sürətə əks kimi baxma!
Har gördüyünə su kimi axma!
Mey gərçi səfa verər dimağa,
Axdığı üçün düşər ayağa,
Səyə kimi har yerə üz urma!
Heç kimsə ilə oturma, durma!

Sən sadəsən, özgə əhli-neyrang,
Cəhd eylə verilməsin sənə rəng (1).

Nəsirəddin Tusi, Y.A. Komenski, K.D. Uşinski, Noriman Norimanov, Üzeyir Hacıbəyov, Cəlil Məmmədquluzadə, A.S. Makarenko, V.A. Suxomlinski və b. qadın tərbiyyəsi və onların təhsilə əhatə olunmasına dair son dərəcə qiymətli fikirlər söyləmişlər.

Təbii ki, N.A. Dobrolyubov da qadın təhsil və tərbiyyəsinə biganə qala bilməzdi. Yazdığı "Açıq qız məktəbləri təşkil etmək haqqında fikirlər" məqaləsində bu barədə məlumat almaq mümkündür (2, s. 260-273).

N.A. Dobrolyubov şəxsiyyətinin təşəkkül tapıb formalaşmasında həm tərbiyyənin ("Həzriki əsrin müxtəlif tərifiyyəyi adətli sırasında uşaqlar gözəl tərbiyə etmək və onlara müxtəlif elm və incəsənət öyrətmək adətini göstərmək olar"), həm də təhsilin və təlimin ("Həzriki təlimsiz keçmək qətiyyəni heç cür mümkün deyildir") böyük rolunu dönə-dönə qeyd edirdi. O, qızların ailədə tərbiyə olunmasına ciddi diqqət yetirilməsinə məsləhət bildirirdi. Hətta təlimin müvəffəqiyyətini də ailə ilə bağlayırdı. Diqqət yetirək: "Tərbiyyə və təlimin müvəffəqiyyəti üçün birinci növbədə lazım olan şərt qızların ailədə uzaqlaşdırılmalarıdır" (2, 268). Bu fikri irəliləməli yanaşı, bildirir ki, "bununla belə, evdə həmişə hər şeyi öyrətmək mümkün deyildir. Bəs çarə nədir? Sadəcə bir şey: öz qızlarını evdə tərbiyə edin, oxumaq üçün işə qoyun, gimnaziyaya göndərsən oğlanlar kimi məktəbə getsinlər. Bundan say-səhsəbsiz fayda olar; siz özlünüz öz qızlarınızın müvəffəqiyyətlərini daha izləyə bilərsiniz, dərsləri barəsində hər gün onlardan sorğu-sual apararsınız, onların yaxşı başa düşmədikləri, aydınlaşdırma bildikdikləri nə varsa aydınlaşdırma, yadlarını sala, sənifədə öyrəndikləri biliklərini tərbiyyəyə tətbiqinə dair xeyli misal göstərə bilərsiniz" (2, s. 268).

N.A. Dobrolyubov qızların təlim və tərbiyyəsinə ailə və məktəbin hər ikisinin mühüm rol oynadığını, onların bu istiqamədə fəaliyyətlərinin bir-birini izlədiyini, birinin digərindən fədaqarlıq tələb etdiyini vurğulayır. Nikolay Aleksandroviçin düzgün qənaətinə görə, qızları təhsilə cəlb olunmaqla, məktəbdə təhsil almaqla "həyatdan, ailədən uzaqlaşmayacaqlar, öz ətrafında eyni nəvaziqli qayğı, eyni məişət tələbatla

rı görəcəklər və kiçik yaşlarından nəyə hazırladıqlarını hiss edəcəklər" (2, s. 268).

Qızlardan ötrü təhsilin faydasından danışarkən Dobrolyubov göstərdirdi ki, "Sənifədə onlar elm və təbiət ələmi ilə tanış olacaqlar və bununla birlikdə öz rəfiqələrinin mühitini tanıyacaq, öz müşahidələrini evdə sınaqdan keçirəcək, onları valideynlərinə açıqcasına bildirəcək və valideynlərdən yeni göstəriş və izahatlar alacaqlar" (2, 269).

Nikolay Aleksandroviçin yuxarıdakı fikri söyləməklə bərabər həm də təlimin həyatla əlaqələndirilməsi prinsipini diqqət mərkəzinə gətirmişdir. "Açıq qız məktəbləri təşkil etmək haqqında fikirlər" məqaləsində bu xüsusda yazırdı: "Bəli, lakin, təlim həyatla yanaşı gədcək və biz də qadın, adətən ehtiyac hiss etdiyi sağlamlıq və əməli nəzakətin inkişafına mane olmayacaq, əksinə, buna yardım edəcəkdir" (2, s. 269).

N.A. Dobrolyubov təlimi həyatla əlaqələndirməyənləri kəskin tənqid edirdi. Bu barədə deyirdi: "Qrammatikadan həyatda qətiyyəni lazım olmayan qaydalar öyrədilir. ...Bütün elmlər üzrə təlimi həyatla əlaqələndirilməsinə əhəmiyyət verilmir. Hər kas, əlbəttə, mağazada qayıtları xırda pulu hesablamayı bacarmayan qadınlara rast gəlməyirdi. ...Təhsilli hesab edilən qızların çoxunda təlim yalnız zehni yorur, təbii həssaslığı və hissələrin taravətliyini kətləşdirir, onların gözündən onsuz da düşmüş ümumiyyətlə əlmə hörmətsizlik, bütün mədəni ideyalara qarşı onlarda aciz süstlük əmələ gətirir" (2, s. 267-268).

Qızların təlim və tərbiyyəsinə ata-analar ilk tərbiyyəçilər olsalar da, bu sahədə müəllimin əməyi də danılmazdır. Yaxşı müəllim öz şagirdlərini öz övladları kimi sevməli, onlara qayğı və nəvaziş göstərməli, biliklərə, zəruri həyat bacarıqlarına yiyələnmələrinə çalışmalıdır. Dobrolyubov bu mənada müəllimlərə mühüm tələblər verirdi. Onun qənaətinə, "vicdanlı müəllim yaxşı təlim üsulunun yardımı ilə tərdis prosesini həm canlandırma, həm də yüngülləşdirə bilər. ...Müəllim üçün yaxşı üsul o birindən çox də çətin deyildir" (2, s. 265).

Böyük rus inqilabçı-demokrat məsləhətçisi görürdü ki, üsulun yaxşı olması üçün təlimin nə qədər doğru gətirdiyini aydın təsvir etmək gərəkdir. Başqa sözlə, Dobrolyubov bu və ya digər fəaliyyətə başlamamadan əvvəl qarşıya konkret məqsədin qoyulmasını məqsədəuyğun hesab

edirdi. Oxuyuruq: "siz deyirsiniz ki, "öz qızlarınıza haqqı xoşbəxt olmaq imkanı və bacarığı verməyi nəzərdə tutmuşunuz və buna görə onun ağılı biliklərə zənginləşdirirsiniz". Lakin, axı bu doğru deyildir. Həyat xoşbəxtliyi adının bilikli olmasından, onun daxili inkişaf barəsindən çox asıldır. Bu cəhətdən biz razıyıq. Lakin əlimliyi hər hansı coğrafiya dərəcəsi kimi verin, inkişaf təsirləri öyrənmək kimi bəzəyir? Xeyr. ...Bunların hamısı ondan irəli gəlir ki, siz heç də əlimli olmaq barəsində, inkişaf barəsində deyil, ancaq başqaların geri qalmamaq, biabır olmaq üçün sərgi, imtahan və mükafat barəsində qayğı göstərsiniz" (2, s. 265).

Nikolay Aleksandroviç valideynlərlə yanaşı müəllimlərin fəaliyyətindəki bəzi çatışmayan cəhətlərə münasibət bildirmişdir. Bəzi müəllimlər pedaqogikanın tələblərinə əsas götürməklə əvəzinə, valideynlərin istəyini anlara uyğun hərəkət edirlər. "Onlar çıxırlar ki, qız mümkün qədər çox şey bilsin və yadda saxlasın; şagirdin canı təbiətin dərslərinin mexaniki gedişinə tabe etmək müəyyən müddət onlara müəyyəs olur. Qızın xarakterinə uyğunlaşmaq, qadın təbiətinin xüsusiyyətlərinə nəzərə almaq və şagirdin daha yaxşı inkişafı üçün bunlara əsaslanmaq əvəzinə, onun bütün mənəvi qabiliyyətlərini zorla gərginləşdirir və ona xas olmayan işlə ölgün hala salırlar" (2, s. 266).

Bildiyimiz kimi, təhsillənlərdə, o cümlədən qızlarda hiss şüur üzərində hökmranlıq edir. bunu nəzərdə tutaraq, Dobrolyubov şəxsiyyətin axayılının onun hafizəsinin işinə müdaxilə etdiyini xüsusi vurğulayaraq, müəllimin təhsil alan qızlarda təxəyyülün düzgün inkişaf etdirilməsinə, hissələrinin isə, sağlamlıq istiqamətə yönəldilməsinə qayğı ilə yanaşmağı məsləhət görürdü. Bu məqalədə əqli acı nəticələr verə bilər. "Bu qabiliyyətlər şüurun və hafizənin fəaliyyətinə həmişə mane olacaqdır" (2, s. 266).

O zamanlar cəmiyyətdə qapalı qadın məktəbləri fəaliyyət göstərirdi. Dobrolyubov həmin məktəblərin təhsil alan qızları canlı həyatdan ayrı salması faktı ilə bəzi bilmir, onların anti-pedaqoji mövqeyini pisləyirdi. Nikolay Aleksandroviç belə bir qənaətdə idi ki, yuxarı cəmiyyətdə özlünü nümayiş etdirməkdən ötrü pansionlarda qızlara şey qəbul edilməkdən ötrü pansion qadın yaşamaq üçün isə, çox az şey öyrədilir. "Onlar məktəbdə olduğu illər ərzində adam gər-

mürlər və onlara yaxşı qiymətlər verən zarafətli müəllimi, (başqa) adam olmadığından, həddindən artıq sevirilər”.

İllər, hətta əsrlər ötüb. Fəqət. Nikolay Aleksandroviç Dobrolyubovun pedaqoji görüşlər, həmçinin qadın tərbiyəsi və təliminə dair fikirlər öz əhəmiyyətini itirməyib: qızların təliminə, təhsilinə və tərbiyəsinə qayğı göstərməli, diqqət yetirilməlidir.

Problemin aktuallığı. Nikolay Aleksandroviç Dobrolyubovun qadın təhsili və tərbiyəsi haqqında fikirləri həmişə olduğu kimi bu gün də aktuallığını özündə saxlayır.

Problemin yeniliyi. Nikolay Aleksandroviç Dobrolyubovun qadın təhsili və tərbiyəsi haqqında fikirləri diqqət mərkəzinə gətirilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar, doktorant və dissertantlar üçün əhəmiyyətli ola bilər.

Ədəbiyyat:

1. M. Füzuli. Əsərləri. 6 cildə. 2-ci cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2005.
2. Dobrolyubov N.A. Seçilmiş pedaqoji əsərləri. Bakı: Azərnaşr, 1963.

E-mail: amiraliyeva_i@mail.ru

Rəyçilər: *ped.ü.elm.dok., prof. A.N. Abbasov,*

ped.ü.fəls.dok. L.A. Məmmədli

Redaksiyaya daxil olub: 16.10.2018